

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВИБОРУ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

УДК 159.923

ГРИЩЕНКО М. В.

викладач кафедри прикладної психології,
кандидат юридичних наук, старший науковий
створобітник, м. Харків

Основну увагу у викладеному матеріалі акцентовано на якостях необхідних для успішного оволодіння професією пов'язаною з підвищеним ризиком. Такі критерії як стресостійкість, особистісні здібності, особливості характеру, самооцінка та ін. є основою для подальшого психографічного дослідження професій пов'язаних з підвищеним ризиком.

Ключові слова: самореалізація, особистість, ризиконебезпечні професії, професійна діяльність, професійні якості

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ ВЫБОРА РИСКОВАННОЙ ПРОФЕССИИ

Основное внимание в изложенном материале акцентировано на качествах необходимых для успешного овладения профессией связанной с повышенным риском. Такие критерии как стрессоустойчивость, личностные способности, особенности характера, самооценка и др. являются основой для дальнейшего психографического исследования профессий связанных с повышенным риском.

Ключевые слова: самореализация, личность, рискованные профессии, профессиональная деятельность, профессиональные качества

Актуальність. Професійна діяльність є невід'ємною складовою способу життя людини, важливим засобом її формування і розвитку як особистості. Будь-яка професія накладає відбиток на особистість людини, поступово міняючи її поведінку в цілому. При цьому систему особистісно-діяльнісних відносин характеризують динамічність і взаємна адаптація її компонентів.

Зараз розширюється перелік професій, які пред'являють людині вимоги, які пов'язані з надмірним інтелектуальним і психоемоційним навантаженням, з високою вірогідністю дії екстремальних чинників. Це перш за все професії силових структур, а саме: Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, військово-службовці тощо. Трудова діяльність даних професійних груп часто проходить в умовах, що вимагають посиленої витрати внутрішніх резервів людини. Тривалі значні навантаження без достатніх умов для повного відновлення сил, соціальна, комунікативна депривація негативним чином впливають на суб'єкта, іноді повністю дезорганізуючи його трудову діяльність.

У сучасній життєдіяльності суспільства й на фоні, все частіше виникаючих, стихійних і техногенних катастроф особливого значення набувають питання збереження фізичної, а також психологічної надійності фахівців екстремального профілю діяльності. Повсякденна служба працівників відбувається в динамічній, складній, швидко змінній обстановці, що характеризується дією екстремальних психологічних чинників, і вимагає від працівників високого професіоналізму та психологічного здоров'я.

Проблеми індивідуально-психологічних особливостей особистості у відносно ризиконебезпечних професій, та підготовки до діяльності в екстремальних умовах досліджували багато вітчизняних і зарубіжних учених: В.А. Бодров, П.В. Зільберман, Є.П. Льїн, В.Л. Маришук, В.Д. Небиліцин, В.А. Пономаренко, П.В. Сімонов, В.І. Лебедев, Я. Рейковський, Г. Сельє, Р. Лазарус та ін. Вивчення особливостей професій пов'язаних з ризиком зустрічається в роботах Нецького Г.О., Леві М.В., Чурсіна І.Г., Медведева В.І., Єфанової І.Н., Мар'їна М.І., Ловчана С.І. та ін.).

В той же час, А.Л. Пушкарьов вказує, що у сучасній психологічній літературі, присвяченій проблемам професійної діяльності фахівців екстремального профілю, приділяється порівняно мало уваги психологічним наслідкам впливу особливих умов повсякденної службової діяльності та можливості за індивідуально-особистісними рисами виконувати професійні обов'язки на якісному рівні. Психологічні відмінності між людьми можуть бути настільки значні, що деякі співробітники, незважаючи на достатню здоров'я і активне прагнення оволодіти певною діяльністю, фактично не можуть досягти необхідного мінімуму професійної майстерності. Питання розроблення надійних орієнтирів до професійного самовизначення та удосконалення критеріїв оцінки у механізмі професійного відбору залишається як і раніше відкритим. В світлі вищесказаного дослідження психологічних особливостей, що детермінують вибір професій екстремального профілю, набуває особливої актуальності.

Метою нашої роботи є аналіз особливостей взаємозв'язку психологічних особливостей особистості з вибором професії екстремального профілю.

У науковій літературі термін «професія» визначається, як історично виникла форма діяльності, необхідна людині, і для виконання якої вона повинна володіти сумою знань, вмінь і навичок. Також мати відповідні професійні здібності і професійно важливі якості. Це область застосування фізичних і духовних сил людини, що дає можливість для її існування і розвитку [9].

Існують різні класифікації професій: за умовами професійної діяльності, її предметом та цілям. До кожного з кандидатів вису-

вають певні вимоги, які у сукупності утворюють професіограму тієї або іншої спеціальності, пов'язаної з підвищеним ризиком для життя або здоров'я. У науковій літературі виділяють наступні вимоги [1, с. 7]:

1. Професійні вимоги:

– високий рівень професіоналізму, здібність до швидкої адаптації;

– системне бачення виробничих процесів;

– готовність до постійного професійного зростання;

– взаємодія з фахівцями інших спеціальностей.

2. Особисті вимоги:

– наявність особистого і соціального досвіду;

– конструктивність, мобільність, невиробничі резерви особистості;

– здатність приймати рішення в ситуації вибору;

– здатність прогнозувати наслідки своїх рішень, нести за них відповідальність.

3. Соціально-економічні вимоги:

– знання інформаційних технологій;

– знання основ профільюючих предметів.

4. Творчі вимоги:

– творче відношення до роботи;

– знання методів інженерної і художньої творчості.

Особливу увагу акцентують на професійно важливих якостях, що визначають профпридатність фахівця. До професійно-важливих якостей В. А. Бодров відносить сукупність якостей людини, які характеризують її як суб'єкта праці, впливають на ефективність професійної діяльності і на успішність її освоєння [2, с. 43]. Існують три основні групи професійно важливих якостей:

1. Якості, що гарантують професійну спрямованість особистості. Це, як правило, система емоційних ціннісних відносин людини, яка визначає відповідну ієрархічну структуру мотивів, що спонукають людину до самоствердження у професійній діяльності. Професійна спрямованість характеризується як ідеї, переконання, принципи, погляди, відносини.

2. Якості, що визначають професійну компетентність особистості. Існують два види професійної компетентності: наочно-професійна компетентність і соціально-професійна компетентність.

3. Особливості психофізіології – особливості мислення, пам'яті, сприйняття, вік, стать, темперамент і характер.

Також виділяють загальні професійні якості: уважність-чутливість до змін в настрої і поведінці людини і здатність враховувати самопочуття людини при ухваленні рішення.

Особливий інтерес представляють такі особливості особистості, які здатні регулювати рівень функціонального стану при несенні служби. Найбільш часто такою якістю виступає емоційна стійкість, що дозволяє працівнику зберігати необхідну фізичну і психічну працездатність у надзвичайних умовах. Емоційна стійкість дозволяє більш ефективно справлятися зі стресом, впевнено і холоднокровно застосовувати засвоєні навички, приймати адекватні рішення в обстановці дефіциту часу. Стійкі до стресу особи характеризуються як активні, неімпульсивні, наполегливі в подоланні труднощів. Протилежно цьому емоційно нестійкі особи егоцентричні, песимістичні, дратівливі, що сприймають навколишнє середовище як ворожу і мають схильність акцентуватися на подразниках, пов'язаних з небезпекою. Емоційна стійкість може бути обумовлена мотивацією і рівнем домагань на досягнення високих результатів, а також знаком емоційного переживання, його тривалістю, глибиною.

Важливу роль у професійній діяльності відіграє самооцінка, її неадекватність зменшує надійність роботи в нестандартних умовах, у раптово виниклої складній обстановці. Самооцінка багато в чому визначає формування інших професійно важливих якостей. Так, схильність до ризику часто породжується неадекватно завищеною самооцінкою.

Важливо враховувати емоції, які викликаються безпосередньо конкретною трудовою діяльністю. Ці емоції виділяються в першу чергу як професійно важливі. Вони підрозділяються на дві підгрупи. Перша підгрупа – це ті емоції, які пов'язують взаємини людей з колективом в процесі колективного виду праці. Другий підвид професійних емоцій – це ті емоції, які виникають в процесі самої роботи. Це, перш за все, пов'язано з професіями, в яких можуть виникнути аварійні ситуації і де помилкове, сповільнене ухвалення рішення може привести в умовах високої емоційної напруженості до аварії (льотчики, верхолази, деякі види операторської праці). У цих професіях емоційно нестійкі люди не можуть працювати [2].

Відомо, що екстремальні умови діяльності тісно пов'язані з виникненням надмірного емоційного напруження, яке може приводити до різних форм психічної дезадаптації. У таких умовах здійснюється діяльність пожежників. Вона супроводжується несприятливим впливом фізичних, хімічних, психологічних та інших патогенних факторів, що викликають виражений фізіологічний і психоемоційний стрес [2; с. 4]. Екстремальні умови

характеризуються сильним травмуючим впливом надзвичайних подій, і обставин на психіку працівника. Цей вплив може бути потужним і одноразовим при загрозі життю та здоров'ю, при вибухах, обваленнях здань тощо, або багаторазовим, що вимагає адаптації до постійно діючих джерел стресу. Вплив характеризується різним ступенем раптовості, масштабності, може служити джерелом як об'єктивно, так і суб'єктивно обумовленого стресу.

Емоційна стійкість – стійкість до чинників зовнішнього середовища і негативних реакцій людей на виробничі ситуації. Високотривожні особи більш чутливі до емоційного стресу, на силу виходять з цього стану, у них часто відзначаються емоційні порушення невротичного характеру. Тривожність безпосередньо пов'язана з ризиком захворювання неврозом. Психологічна стійкість більшою мірою виражена у осіб, мало схильних до тривоги. Ці особи більш раціональні і з меншим емоційним напруженням здатні долати стресову ситуацію. Вони характеризуються більш високою рухливістю психічних процесів, що вказує на більш широкі можливості адаптації. Для осіб, тривожних, навпаки, притаманні ригідність особистісних якостей і психічних функцій, утруднення соціальних контактів, що перешкоджає реалізації раціональної й адекватної програми психічної адаптації.

Все різноманіття психічних особливостей, так або інакше, виявляється в професійній діяльності людини, але разом з тим ці прояви носять різний характер, який обумовлений специфічними для кожної професії предметами і знаряддями праці, а також і трудовими завданнями. Вивчення цього різноманіття, виділення професійно важливих ознак можна проводити за наступним планом: психологічні особливості сенсорної діяльності, і потім, хоча це все невіддільно один від одного, розглянути інтелектуальну, емоційно-вольову сферу та індивідуально-психологічні особливості особистості.

Мислення є обов'язковим компонентом будь-якої діяльності, але мислення як професійно важливу ознаку, перш за все, виділяють в тих професіях, де доводиться оцінювати яку-небудь ситуацію, що вимагає ухвалення певного рішення залежно від даної ситуації і реалізації його у вигляді якихось адекватних дій [12]. Ми уявляємо собі, що науково-технічний прогрес, механізація, автоматизація весь час підвищують вимоги до мислення, навіть у робочих професіях, що стосується прийняття адекватних рішень. У ситуації, що швидко змінюється при наявності стресогенних чинників, вимоги до інтелектуальної діяльності значно підвищуються. У цілому ряду видів ручної праці найчастіше має місце, так зване наочно-дієве мислення. При діяльності з автоматизованими та напівавтоматизованими системами роль інте-

лектуального компоненту значно підвищується. Доводиться оцінювати ситуацію по цілому ряду параметрів, знаходити рішення з урахуванням вірогідності настання якоїсь події, вибирати різні дії залежно від ситуації, що змінюються [9]. Слід додати, що в багатьох видах ризиконебезпечної діяльності важко відокремити фізичну і розумову працю взагалі.

Разом з вивченням професійно важливих ознак потрібно звертати увагу на індивідуальні особливості людини, на індивідуальний стиль її роботи, як один із способів адаптації людини до професії. Для того, щоб зрозуміти індивідуальні особливості, індивідуальний стиль діяльності, потрібно проводити порівняльний аналіз тих працівників, які виконують одну і ту ж роботу, використовуючи при цьому різні прийоми і дії.

Немаловажну роль у виборі професії відіграють здібності особистості. У найзагальнішому виді здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успіх в діяльності, в спілкуванні і легкість оволодіння ними [10, с. 78]. Здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навиків, що є у людини, але здібності забезпечують їх швидке придбання, фіксацію і ефективно практичне застосування. Успішність в діяльності і спілкуванні визначається не однією, а системою різних здібностей, при цьому вони можуть взаємно компенсуватися. Людина, здібна до багатьох і різних видів діяльності і спілкування, володіє загальною обдарованістю, тобто єдністю загальних здібностей, що обумовлює діапазон її інтелектуальних можливостей, рівень і своєрідність діяльності і спілкування.

Переважає більшість психологів вважають, що завдатки – це деякі генетично детерміновані (природжені) анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, які складають індивідуально-природну основу (передумову) формування і розвитку здібностей. Так, Р.С. Немов вважає, що у людини є два види завдатків: природжені (природні) і придбані (соціальні) [7, с. 36].

Індивідуальні (індивідуально-психологічні) відмінності – це особливості психічних явищ (процесів, станів і властивостей), що відрізняють людей один від одного. Індивідуальні відмінності, природною передумовою яких виступають особливості нервової системи, мозку, створюються і розвиваються в ході життя, в діяльності і спілкуванні, під впливом виховання і навчання, в процесі взаємодії людини з навколишнім світом в найширшому значенні цього слова. Індивідуальні відмінності є предметом вивчення диференціальної психології [6]. Тут, перш за все мова повинна йти про природу так званих соціальних здібностей, біологічна основа яких до цих пір точно не встановлена. Це – вищі, культурно-обумовлені здібності. Умовами і передумовами розвитку їх є в

першу чергу обставини життя людини: життя в суспільстві, наявність соціально-культурного середовища, створеного штучно працею багатьох поколінь людей; навчання в дитинстві користуванню відповідними предметами; участь в цілому ряду складних, високоорганізованих видах діяльності і спілкування; наявність громадянства, які в змозі передати необхідні знання, уміння і навички за допомогою ефективних засобів і методів навчання і виховання; відсутність у людини з народження жорсткої запрограмованості поведінки, наявність незрілості мозкових структур з їх здібністю до подальшого формування шляхом навчання і виховання.

Здібності – не статичні, а динамічні утворення, їх формування і розвиток відбувається в процесі певним чином організованої діяльності і спілкування. Розвиток здібностей відбувається поетапно. Виділяють наступні рівні здібностей: репродуктивний, який забезпечує високе уміння засвоювати готове знання, оволодівати зразками діяльності і спілкування, що склалися, і творчий, такий, що забезпечує створення нового, оригінального. Але слід враховувати, що репродуктивний рівень включає елементи творчого, і навпаки.

Професійно важливими для працівників ризиконебезпечних професій якостями є інтроверсія і екстраверсія. Екстраверти важко переживають монотонність, схильні до втоми в порівнянні з інтровертами під час роботи, коли обмеженими є зовнішні контакти і в роботі настає одноманітність.

Особливості нейродинаміки і деякі властивості темпераменту також виявляються значущими в багатьох видах професійної діяльності. Темперамент – сукупність індивідуальних особливостей, що характеризують динамічну і емоційну сторони поведінки людини, її діяльності і спілкування [10]. Лише умовно темперамент можна віднести до компонентів особистості, бо його особливості, як правило, обумовлені біологічно і є природженими. Темперамент найтіснішим чином пов'язаний з характером, і у дорослої людини їх важко розділити. Темперамент можна підрозділити на чотири найбільш узагальнених типи: холеричний, сангвінічний, флегматичний, меланхолійний [8]. Темперамент, будучи природженим, є енергетичною базою більшості властивостей особистості. Але він визначає лише динаміку їх прояву (вразливість, емоційність, імпульсивність, тривожність).

Встановлено, що особи з сильною нервовою системою з боку збудження мають більшу схильність до напруженої діяльності, ніж особи із слабкою нервовою системою, для яких характерна висока тривожність і низька самооцінка. Залежність ефективності діяльності від властивостей нервової системи очевидна. Стан

стресу, що виникає у працівників в екстремальних умовах, різко погіршує дії осіб зі слабкою нервовою системою і практично не впливає на людей з сильною нервовою системою. Співробітники зі слабкою нервовою системою досягають більш високих результатів у профілактичній роботі. Особливості темпераменту впливають на характерологічні риси, на розвиток і прояв здібностей людини. У найзагальнішому вигляді характер може бути визначений як система стійких властивостей особистості, що виявляються у відносинах людини до себе, до людей, до виконуваної роботи, до дозвілля і так далі.

Характер відіграє немаловажну роль у діяльності працівників екстремального профілю діяльності, у ньому можна виділити ряд підсистем або властивостей (рис), що якраз і виражають різне ставлення особистості до окремих сторін дійсності. У першій підсистемі містяться риси, що виявляються в діяльності (ініціативність, працездатність, працьовитість, або ж, навпаки, безініціативність, ледачість і т.д.). До другої підсистеми відносяться риси особистості, що виявляються у відносинах людини з іншими людьми, тобто в спілкуванні (тактовність-нетактовність, ввічливість-грубість, чуйність-черствість і т.д.). Третю підсистему складають риси, які виявляються відносно людини до самої себе (самокритичність-завищена зарозумілість, скромність-нахабство і т.д.). Четверта підсистема – це сукупність ставлення людини до речей (акуратність-безладність, щедрість-скупість та ін.).

У світовій психологічній науці немає єдиної типології характерів, але переважна більшість психологів виходили з наступних основних загальних ідей: а) досить рано сформувавшись, характер людини проявляє себе в період подальшого життя як більш менш стійке психічне утворення; б) поєднання рис, що входять в характер, не є випадковими. Вони в сукупності представляють системи, що чітко розрізняються за типами, що і дозволяє будувати типологію характерів; в) відповідно до типології характерів більшість людей можуть бути розділені на певні групи.

Вольова регуляція поведінки характеризується станом оптимальної змобілізованості особистості, потрібного режиму активності, концентрацією цієї активності в необхідному напрямі.

Головну психологічну функцію волі складає посилення мотивації і вдосконалення на цій основі регуляції дій. Цим вольові дії відрізняються від імпульсивних, тобто дій, що здійснюються мимоволі і недостатньо контрольованих свідомістю. На рівні особистості прояв волі знаходить свій вираз в таких властивостях як сила волі (ступінь необхідного вольового зусилля для досягнення мети), наполегливість (уміння людини мобілізувати свої можливості для тривалого подолання труднощів), витримка (уміння

гальмувати дії, відчуття, думки, що заважають здійсненню ухваленого рішення), енергійність і ін. Це первинні (базові) вольові особові якості, що визначають більшість поведінкових актів.

Важливі для дослідження є, так звані вторинні, ті, що розвиваються в онтогенезі пізніше, ніж первинні, вольові якості: рішучість (уміння приймати і запроваджувати в життя швидкі, обгрунтовані і тверді рішення), сміливість (уміння подолати страх і йти на виправданий ризик ради досягнення мети, не дивлячись на небезпеку для особистого благополуччя), самовладання (уміння контролювати плотську сторону своєї психіки і підпорядковувати свою поведінку вирішенню свідомо поставлених завдань), упевненість в собі. Ці якості слід розглядати не тільки як вольові, але і як характерологічні.

До третинних слід віднести вольові якості, найтіснішим чином пов'язані з етичними: відповідальність (якість, що характеризує особистість з погляду виконання нею етичних вимог), дисциплінованість (свідоме підпорядкування своєї поведінки загальноприйнятим нормам, встановленому порядку), принциповість (вірність певній ідеї в переконаннях і послідовне проведення цієї ідеї в поведінці), обов'язковість (уміння добровільно покласти на себе обов'язки і виконати їх). До цієї ж групи відносяться якості волі, пов'язані з відношенням людини до праці: діловитість, ініціативність (уміння працювати творчо, роблячи вчинки по власному почину), організованість (розумне планування і впорядкування своєї праці), старанність (старанність, виконання в строк доручень і своїх обов'язків) і так далі. Третинні якості волі зазвичай формуються тільки до підліткового віку, тобто моменту, коли вже є досвід вольових дій [7, с. 78].

Необхідні психічні властивості людини розвиваються в процесі його професійної діяльності або компенсуються іншими властивостями за допомогою спеціальних прийомів і способів дії. Лише в екстремальних і надзвичайних випадках, до числа яких відносяться пожежі, вимоги до окремих психічних властивостей різко підвищуються, в той же час багато механізмів компенсації не спрацьовують. І якщо професійна діяльність така, в якій екстремальні ситуації виникають досить часто, з'являється необхідність у відсві людей, які не відповідають за психологічним властивостям вимогам діяльності, або в перерозподілі їх по робочих місцях з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей.

Висновки. Підсумовуючи, можна вказати, що зараз велика кількість фахівців трудиться в умовах, в яких їх професійна діяльність пов'язана з небезпечними обставинами, екстремальними ситуаціями і супроводжується наявністю стресогенних чинників.

До таких професій відносять військових, рятувальників, працівників правоохоронних органів, шахтарів та ін.

Екстремальні умови діяльності включають аварійні і інші несподівано виникаючі нетипові ситуації, що тимчасово змінюють основний режим діяльності і що вимагають швидкого ухвалення і реалізації рішення (екстремальні ситуації), а також інші зовнішні дії на нервову систему, що перевищують допустимі межі і внаслідок цього породжують фізіологічні, емоційно-вольові і інші зміни в структурі поведінки особистості (нервово-психічні перевантаження).

Разом з вивченням професійно важливих ознак потрібно звертати увагу на індивідуальні особливості людини, на індивідуальний стиль її роботи, як один із способів адаптації людини до професії. Для того, щоб зрозуміти індивідуальні особливості, індивідуальний стиль діяльності, потрібно проводити порівняльний аналіз тих працівників, які виконують одну і ту ж роботу, використовуючи при цьому різні прийоми і дії. Роль індивідуально-психологічних особливостей особистості в праці полягає в тому, що від них залежить вплив на діяльність різних психічних станів, що викликаються неприємною обстановкою, надзвичайними подіями. Від них залежить вплив різних чинників, що визначають рівень нервово-психічної напруги (наприклад, оцінка діяльності, прискорення темпу роботи, дисципліна і тому подібне). Можна використовувати декілька шляхів, щоб пристосувати особливості особистості до вимог діяльності. Одним із завдань професійного відбору є не допустити до даної діяльності осіб, які не володіють необхідними властивостями індивідуально-психологічних особливостей особистості. Але такий відбір реалізують лише при відборі на професії, що пред'являють підвищені вимоги до властивостей особистості. Можна використовувати індивідуальний підхід (він полягає в індивідуалізації вимог, що пред'являються до людини, умов і способів роботи). Індивідуально-психологічні особливості особистості накладають відбиток на способи поведінки і спілкування, тому дуже важливо їх враховувати, визначаючи вид професійної діяльності. Індивідуально-психологічні якості завжди служать основою для розвитку професійно-важливих особливостей або заважають йому.

Література

1. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности. Теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Институт психологии РАН, 2006. – 623 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности / В. А. Бодров; 2-е изд. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 511 с.

3. Дьяченко М. И. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости / М. И. Дьяченко, В. А. Пономаренко // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 106–113.
4. Короленко Ц. П. Психофизиология человека в экстремальных условиях. Ленинград : Медицина, 1978. – 258 с.
5. Куликов Л. В. Психологическая устойчивость личности / Л. В. Куликов // Психогигиена личности : вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики. – СПб. : Питер, 2004. – Гл. 4. – С. 87–115.
6. Небылицын В. Д. Темперамент / В. Д. Небылицын // Психология индивидуальных различий : [тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова]. – М. : МГУ, 1982. – С. 153–159.
7. Немов Р. С. Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. / Р. С. Немов; 4-е изд. – М. : ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
8. Платонов К. К. Психология / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. – М. : Высшая школа, 1973. – 256 с.
9. Пономаренко В. А. Экстремальность в профессиональной жизнедеятельности / В. А. Пономаренко // Вестник МГУ. – 2006. – № 4. – С. 154.
10. Психологический словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М. : Политиздат, 1998. – 494 с.
11. Пушкарев А. Л. Посттравматическое стрессовое расстройство, диагностика и лечение, психофармакотерапия, психотерапия / А. Л. Пушкарев, В. А. Доморацкий, Е. Г. Гордеева. – М. : Ин-т психотерапии, 2000. – 128 с.
12. Степанова Л. П. Особенности монотонной деятельности / Л. П. Степанова, В. И. Рождественская // Вопросы психологии. – 1986. – № 3. – С. 121.

The focus of the presentation of the material is accented on the qualities needed to successfully master a profession associated with increased risk. Criteria such as stress, personal ability, personality, self-esteem, etc. are the basis for further psychographic research occupations are associated with increased risk.

Keywords: *self-realization, personality, riskoопасnye profession, professional activity, professional quality*